

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetési és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincses ládjából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticónja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

Oktatás- és művelődéstörténet

Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922)

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy a Pécsi Püspöki Joglyceum oktatási rendjében az intézmény újjáalakulásától a megszűnéséig eltelt időszakban kik tanították a történelmet a diákoknak, és milyen történelemtankönyveket használtak/használhattak tanárok és diákok a tanítás/tanulás során. Figyelmünket elsősorban azokra a tanárookra irányítjuk, akik helyi oktatók voltak, és a saját maguk által írt tankönyvből tanítottak. A kérdést tágabb tematikai kontextusba helyezzük, melynek megválaszolásához áttekintettük a Pécsi Püspöki Joglyceum történetére vonatkozó szakirodalmat,¹ a Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtárának,² továbbá a Pécsi Püspöki Könyvtárnak (Klimo Könyvtár és Kanonoki Gyűjtemény) a katalógusait,³ valamint a Püspöki Joglyceum évkönyveit.⁴ Vizsgálatunk időkerete 1865 és 1922 közé esik, amely időszak alatt viszonylag nyugodt feltételek és körülmények között jogi szakképzés folyt Pécsen.

¹ A kérdés modern kori szakirodalma jól feltárt, komoly kutatómunkára alapozott eredményeket, tudományos konferencián elhangzott névumokat tekinthetünk kiindulási alapnak. Pl.: PPJLE 2009.

² Forrás: PEK TGYO Kt. Jelzet nélkül = PPJL KVT JKV. A „jegyzőkönyv” tulajdonképpen a joglíceum könyvtárában beszerzésre került és lajstromba vett dokumentumok katalógusa, amely 150 lapból áll. Külső borítója papírkötésű, 4 sarkát rézborítás védi. Ugyancsak rézből készült a kötet közepén elhelyezett csat is. Minden lapon 7 oszlopból és általában 27 sorból álló táblázat található, ebbe vitte be a könyvtáros a legfontosabb könyvészeti adatokat. A táblázat fejléce az alábbi adatokat tartalmazza: a dokumentum sorszáma; a könyv címe; a kötet száma; a szerző neve; a kiadás helye és ideje; a dokumentum könyvtári azonosítója. 8 darab, piros színű, keménypapírból készített elválasztó „fül” biztosította a lajstromozott kötetek tematikus elkülönítését: hittudomány, jog- és államtudomány, bölcsészettudomány, történettudomány és földrajz, mennyiség és természetrajz, nyelvészettudomány, szépirodalom és vegyes. A katalógusban három féle írás található, a bejegyzések döntő többsége egyetlen könyvtárostól származik, a két másik kézírás tulajdonosai kb. az 1880-as évek végén kiadott és beszerzett köteteket vihették be a katalógusba. A joglíceum könyvtárának katalógusa tartalmaz még szabadon álló (a katalógus utolsó lapjai között található) cédulákat, melyek közül 6 darab olyan könyvek felsorolása, amelyek nincsenek meg a könyvtárban, és a feljegyzést író ezt a listát adhatta a könyvtárosnak a beszerzés elősegítésére, a többi papír (6 darab) pedig olyan elismervény, amely a kikölcsönzött könyvek adatait tartalmazza, és amelyek 1878 és 1892 között íródtak.

³ MÓRÓ 2001.; A PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont katalógusa (Klimo Könyvtár Kanonoki Gyűjtemény) (<http://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac/CorvinaWeb?pagesize=10&DATEstart=&DATEend=&LANG=&TYPW=&LOCA=&COLL=KL&text0=&index0=AUTH&textlogic0=and&text1=&index1=TITL&textlogic1=and&text2=6%25&index2=CALL&action=find&button=Keres&whichform=advancedsearchpage¤tpage=advancedsearchpage>) [2014.10.02.]

⁴ PPJL Évk 1899–1922. 21 darab évkönyv.

Történeti előzmények

Témánk szempontjából szükséges röviden áttekintenünk a jogászképzés történetét, hiszen, ahhoz hogy a jogi képzésben használatos szakkönyvek, tankönyvek (és azon belül is a történelemtankönyvek) használatával kapcsolatos megállapításokat tegyünk, be kell ágyoznunk a témát a jogakadémiák, a joglíceumok oktatási rendjének rövid történetébe.

1. kép – A Pécsi Püspöki Joglyceum épülete⁵

Pécsett már a 11. századtól kezdve találunk olyan iskolát, amely magasabb végzettséget adott.⁶ Az 1367-es egyetemalapítási kezdetek után a 18. század kiemelkedő egyházi főméltósága, Klimó György (1751–1777) küzdött azért, hogy a városnak magasabb iskolája legyen. Halála után, bár sikerült elérni, hogy 1785-ben a királyi akadémia a tankerületi átrendezések után Győrből Pécsre kerüljön, az öröm nem sokáig tartott, hiszen 1802-ben az akadémiát visszahelyezték ismét Győrbe. A következő püspök, aki tovább folytatta a hiányzó felsőfokú iskola létrehozásáért folytatott küzdelmet, báró Négyessy Szepesy Ignác (1828–1838) volt. A püspök a városi méltóságokkal összefogva, jelentős anyagi áldozatot vállalva folyamodott a műkö-

⁵ Baranya multja és jelenje. Szerk. VÁRADY Ferenc. 1. köt. Pécs, 1896. 389.

⁶ Bővebben: RAJCSI 2009.

dés engedélyezéséért, melyet először 1832-ben, majd módosítva és kiegészítve 1835-ben engedélyezett a király.⁷ Az alapítási okirat birtokában kezdte meg a működését a pécsi püspöki líceum két karral (ahogy a korabeli szóhasználatban mondták: tanfolyammal): a bölcsészeti és a jogi karral. Ettől kezdve a püspöki líceum Pécs város egyik meghatározó oktatási intézménye lett. Az 1848/49-es szabadságharc, illetve a leverését követő időszak politikai változásai nem hagyták érintetlenül Pécs város oktatásügyét sem. A háborús körülmények közepette a jogi kari előadások szüneteltek, 1848 és 1851 között nem volt beiratkozott hallgatója a jogi tanfolyamnak. Elmélyítette a válságot az új osztrák oktatásügyi rendelkezés, az *Entwurf*,⁸ amely ugyan a középfokú iskolák (azon belül is a reáliskolák és gimnáziumok) képzését szabályozta, hatással volt azonban az akadémiák/líceumok sorsára is, hiszen e rendelkezés szerint a bölcsészeti stúdiumot a gimnáziumba kellett beolvasztani. A bölcsészeti tanfolyamoknak a líceumtól való leválasztása, valamint Pécsen a Szepesy-alapítványból finanszírozott líceum és a ciszterciek által vezetett gimnázium közötti vita hosszan elhúzódott, és csak 1853-ban, Girk György püspök (1853–1868) hivatalba lépésével látszott újból esély arra, hogy a jogi oktatás ügyét felelevenítsék Pécsen. Girk rendezte a Szepesy-alapítvány és a ciszterciek közötti pénzügyi-finanszírozási vitát,⁹ tárgyalásaiba bevonta a városi képviselőket, majd újból kezdeményezte a joglíceum megnyitását. A kormány közvetlen hatálya alá helyezett pécsi joglíceum ünnepélyes megnyitására 1865. október 15-én (151 évvel ezelőtt) került sor. Ettől kezdve a pécsi joglíceum fejlődéstörténete megegyezik a többi királyi akadémiával, oktatási rendje igazodott a tudományegyetemekhez, majd 1874-ben a jogakadémia jog- és államtudományi karrá alakult át. És bár a tanulmányi idő négy évre emelkedett, és képzési tartalmát tekintve is igazodott a joglíceum a jog- és államtudományi karokhoz, versenyhátrányát nem tudta leküzdödni. Továbbra sem volt ugyanis joga *promotiót* és *habilitációt* kezdeményezni, azaz tudományos fokozatot adni, illetve a képzés színvonala is sok kritikát vont maga után.¹⁰ Kezdetét vette a jogakadémiai képzés lassú agóniája, a képzőhelyek elnéptelenedése. A jogakadémiai sorsát előrevetítette az 1912. évi XXXVI. törvény is, amely két magyar királyi – azaz állami – tudományegyetem felállításáról rendelkezett Debrecenben és Pozsonyban, amely egyrészt elszívta a jelentkezőket a vidéki jogakadémiáktól, másrészt a jogakadémiák körüli polémiát felekezeti síkra terelte. Amikor a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemnek az I. világháborút lezáró békerendezés után el kellett hagynia a várost, Pécs városa komoly eséllyel indult az egyetem új székhelye ügyében. Pécs mellett komoly érvként szolgált nem csak az akkori vallás- és közoktatási miniszter, Klebelsberg Kuno támogatása, hanem a pécsi Joglyceum iskolaszervezőinek korábbi érdemei, illetve Zichy Gyula püspöknek azon előrelátó döntése, hogy az egyetemnek átadja a líceum

⁷ RAJ CZI 2009. 38.

⁸ ENTWURF 1849.

⁹ RAJ CZI 2009. 44.

¹⁰ MEZEY 2009.

templomát, illetve a Szepesy püspök által továbbfejlesztett Klimó Könyvtárát.¹¹ Ezzel a pécsi joglíceum sorsa rendeződött, egyben mint az Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar jogelődjének története befejeződött.

Történeti források

A joglíceumi tanárokkal és tankönyvekkel kapcsolatos kutatásokat több forráscsoportból meríthetjük.¹² Ezek közül az első csoport a püspöki líceum évkönyvei, melyeket az 1899 és 1922 közötti időszakban vizsgálhatjuk. Mivel 1899 előtt a Lyceum nem adott ki évkönyvet, ezért a képzésnek mind személyi, mind tartalmi kérdéseivel kapcsolatban egy korabeli történeti összefoglalóra, Kopcsányi Károly 1897-ben kiadott könyvére (*A Pécsi Jogakadémia múltja s jelene*)¹³ támaszkodhatunk. A mű erőteljes forrástani megalapozottsága, a szerző eltökélt forráskutatói szándéka, valamint a történeti hűségre törekedő objektivitása miatt e kiadvány forrásértékűnek tekinthető,¹⁴ melyet a milleneumi ünnepekhez kapcsolódóan mutatott be Kopcsányi. Mint „nyilvános rendes jogtanár” könyvének előszavában részletesen leírja, hogy a pécsi jogakadémia történetét az országos nyilvánosság eddig nem ismerte kellően, pedig az alapítók komoly erőfeszítéseket tettek és áldozatokat hoztak az intézmény létrehozásáért, megalapozásáért. Az ország ezer éves történelmének megünneplése, illetve a vallás- és közoktatási miniszter 1894. évi rendelete azonban jögalapot adott arra, hogy az országos kiállításon a felsőoktatási intézmények sorában a pécsi joglíceum története is bemutatásra kerüljön. Kopcsányi a korabeli (irattárban, levéltárakban és könyvtárakban található) források alapján írta meg az intézmény történetét.

A tankönyvekkel, történettudományi munkákkal kapcsolatos szakirodalomhoz Szabolcs Ottó és Katona András *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyvét*, Unger Mátyás¹⁵ máig érvényes – a középiskolai tankönyveknek a történelmi tudatot meghatározó szerepét boncolgató – megállapításait vettük alapul, illetve átlapoztuk a *Századok* című történelmi szakfolyóirat vonatkozó évszámait is.

¹¹ POHÁNKA 2009.

¹² A további, mélyebb kutatásokhoz a Baranyai Megyei Levéltár iratanyagát is át lehet tekinteni:

1/ MNL BaML VIII. 2. c. A Pécsi Püspöki Joglíceum iratai – 6. Gazdasági iratok

2/ MNL BaML VIII. 2. c. A Pécsi Püspöki Joglíceum iratai – 1. A tanári kari értekezletek jegyzőkönyvei (1865–1904)

3/ MNL BaML VIII. 2. c. A Pécsi Püspöki Joglíceum iratai – 2. Iktatott iratok (1865–1900)

¹³ KOPCSÁNYI 1897.

¹⁴ A kötet forrásértékét maga Kopcsányi bizonyítja, hiszen részletesen leírta előszavában, hogy pécsi, fővárosi levéltárakban, a könyvtári iratokban nézett utána állításainak, illetve még azt is kiemelte, hogy az anyaggyűjtés igen nehéz volt „...az okmányanyag szétszórtsága, részben hozzáférhetetlensége miatt, és mert az intézetnek [a Pécsi Püspöki Joglíceumnak [Beszúrás tőlem FDÁ] irodája, rendszeresen kezelt levéltára nincsen.” KOPCSÁNYI 1897. 2.

¹⁵ UNGER 1979.

A joglíceumi képzés tanárai

A joglíceum tanárai képzett, latinos műveltségű tudós tanárok, akik nemcsak az iskolának, hanem Pécs város kulturális közéletének is aktív szereplői voltak.¹⁶ A tanári állások betöltése kinevezés útján történt,¹⁷ e jogot ketten birtokolták: a mindenkorai pécsi püspök és a ciszterci rend apátja. A püspök négy tanárt nevezhetett ki a bölcsészeti fakultáshoz (a bölcsészettan, történelem, matematika és fizika tanszékre), míg a jogi fakultásra két tanárt (a politikai tudományok, váltó- és kereskedelmi jog és a hazai jog tanszékére). Az apát mindkét fakultásra a hitszónok (egyben a hittan tanára) és a magyar nyelv és irodalom tanára személyére is tehetett javaslatot. A tanári kinevezések akkor váltak véglegessé, ha azt a Helytartótanács a felterjesztés után engedélyezte. A jogi fakultás élén a püspök által kinevezett prodirector állt, aki felett a szakmai felügyeletet a győri tanulmányi királyi főigazgató gyakorolta. A pécsi püspök a tanárokat az egyházmegye papjai közül választotta ki. A tanárok szakmai kvalifikációját kormányrendelet szabályozta, melynek értelmében nyilvános rendkívüli tanár csak az lehetett, aki jogi végzettséggel, és egyben magántanári képesítéssel (habilitációval) rendelkezett.

A tanárok, mielőtt munkába álltak volna, esküt tettek a tanári testület előtt. Javadalmazásuk nem volt egyforma, mert fizetségük függött éveik számától, illetve az „előléptetési illetéktől”, amelyet az alapfizetésükön túl kaptak. Valamennyi tanárnak a líceum épületében biztosítottak lakhatást. A diákok a látogatott órák (collegiumok) után „tanpénzt” fizettek tanáraiknak, mely jövedelem a tanári díjazás fontos részét képezte.

A tanári kar személyzete közé tartozott a pedellus is,¹⁸ aki rendes javadalmazásban részesült,¹⁹ és legfőbb feladata az volt, hogy az akadémiai hallgatókat ellenőrizze, fegyelmi vétségeiket jelentse.

A joglíceumi képzés tartalma – tantervek, tankönyvek

A pécsi líceum jogi karán a győri tantervek szerint haladt az oktatás, a tantervet „életbeléptetés végett”²⁰ elküldték láttamozásra a győri tanulmányi főigazgatónak. Az 1833/34. évi tanévtől kezdve az oktatás két évfolyamon folyt latin nyelven, minden nap 8–10 vagy 11-ig, illetve délután 2–4 óráig. Tanítás kedden délután és csütörtökön egész nap nem volt, a tanítási szünetben volt alkalom arra, hogy a diákok felkeressék a püspöki líceum könyvtárát. 1845 márciusától kezdve a tanítás nyelve már nem latin, hanem magyar volt. Az előadásokra kötelező volt járni, a

¹⁶ LENGVÁRI 2009.

¹⁷ KOPCSÁNYI 1897. 18–19.

¹⁸ Az alapító levél 5. pontjában nem a pedellus kifejezés, hanem a „*curator*” szerepel. Idézi KOPCSÁNYI 1897. 33. 211. l.j.

¹⁹ „... évi 150 frt fizetés, öt öl fa, szabad lakás és világítás” KOPCSÁNYI 1897. 33.

²⁰ KOPCSÁNYI 1897. 23.

megtanultakról évente egyszer, a vizsgán kellett számot adni, amiről a diákok „tanodai bizonyítványt” kaptak. A líceum 1865-ös újjászervezése után a királyi jogi akadémiákon érvényben lévő tanrend és tankönyvek alapján folyt az oktatás. Az 1865/66. tanévben pl. a történelmet Horváth Mihály tankönyve²¹ alapján heti 10 órában Szeredy József oktatta.²² Az 1874-es új szabályozás, melyet a vallás- és közoktatási miniszter adott ki, új tantervet és ezáltal tantárgyi struktúráját rendelt el.²³ A rendelet szabályozta a négy évfolyamos jogi képzés tantárgyi struktúráját, elrendelte, hogy azon tárgyak oktatására, amelyek mögött nincs tanszék, magántanárokat lehet felkérni, de csak abban az esetben, ha a habilitáció sikeres teljesítése után erre az illető személy a jogosultságot megszerezte. A rendelet 18. §-a külön szabályozza a bölcsészet és művelődéstörténet köréből kötelezően választandó kollégium helyzetét. Mivel az esetek nagy részében (így Pécsen is) nem volt arra kapacitás, hogy a történelem tárgyat oktatását önálló tanszék keretén belül oldják meg, így a történelmi stúdiumokat magántanárok oktatták. A „művelődéstörténet” cím alatt az első évfolyam számára a második szemeszterben, míg a „legújabb kor történelme”, illetve a „bölcseleti erkölcsstan” speciálkollégiumként az első szemeszterben került meghirdetésre. Mindhárom tárgyat kötelezően el kellett végezniük a joghallgatóknak.

Az oktatáshoz, illetve a tanuláshoz szükséges könyvekről, tankönyvekről a könyvtárak állományának elemzésével, a korabeli katalógusok áttekintésével nyerhetünk adatokat. Pohánka Éva kitűnő tanulmánya feltárta a Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtárának történetét,²⁴ és jelezte azt a kutatómódszertani problémát, hogy a két püspöki könyvtárként definiált könyvtár megkülönböztetése problémát jelent. A Püspöki Könyvtár állományát a joglíceum hallgatói is használták, ezt bizonyítja a beíratási szabályzat IV. pontja is, amely kimondta, hogy „A Pécsi jogakadémia hallgatói (...) a rendkívül gazdag tartalmú püspöki könyvtárt díjtalan használhatják és különösen az alap- és államvizsgálatokhoz szükséges könyveket, jegyzeteket és térképeket ingyenesen kölcsön vehetik.”²⁵ Témánk szempontjából most elsősorban a tankönyvekre fókuszálunk, és utalunk egy korábbi tanulmányunkra,²⁶ melyben a Klimó Könyvtárban található tankönyvek tematikai, nyelvi elemzését, és néhány tankönyv szövegelemzését végeztük el. E korábbi kutatás vizsgálati szempontjait megtartva most kiemelünk két pécsi szerzőt, és bemutatjuk az általuk írt, és Pécsen nyomtatott tankönyveket.

²¹ HORVÁTH M. 1842–1846.

²² KOPCSÁNYI 1897. 42.

²³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1874. évi május 19-én 12917. szám alatt kibocsátott szervezeti szabályzat. Idézi KOPCSÁNYI 1897. 44., 150–158.

²⁴ POHÁNKA 2009.

²⁵ PPJL ÉVK 1912.

²⁶ DÁRDAI 2007.

Történet és földrajz.

Száma	A könyvek címe	Kötet száma	Író neve	K i r a d a s		Mely más iskolák találhatók
				évfolyam	évfolyam	
<i>V. Szekrény</i>						
<i>Külhoni történelem</i>						
1	Unser Zeit 1729-1830	18	Histogus	1826	V. 1-18	
2	Die Geschichte unserer Tage	6	Histogus	1831	V. 14-19	
3	Die Geschichte unserer Tage	1	Hutenkamp	Histogus	1843	V. 20
4	Geschichte Frankreichs 1830-?	5	Mühlgen	Histogus	1840	V. 21-25
5	Die Frau und die Herrn	1	Histogus	1832	V. 26	
6	Geschichte Frankreichs 1833-1835	1	Mühlgen	Histogus	1832	V. 27
7	A kisbete király története	2	Richard	1855	1861	V. 28-29
8	Geographische Vorträge	1	Carl Lehmann	Carl	1846	V. 30
9	A kisbete király története	1	Mühlgen	Carl	1853	V. 31
10	Monis János és korszaka	1	Waller	Carl	1859	V. 32
11	Europa's Leinertum 1643-1712	1				V. 33
12	Universal Historie	1	Schöner	Göttingen	1775	V. 34
13	Historie antiquae	1	Hoffmann	Frankfurt	1854	V. 35
14	Europa's Geschichte der Römer	4	Waller	Carl	1892	V. 36-39
15	Historie universelle	2	Bulla	Carl	1836	V. 40-41
16	Gründungs der Geographie in Griech.	1	Carl	Halle	1857	V. 42
17	Klet. kopjok	1				V. 43
18	Gründ. d. Geographie in Griech.	1	Carl	Halle	1858	V. 44
19	Europa's vöner Leinertum in und Leinertum	1	Hummel	Frankfurt	1832	1885

2. kép – A Pécsi Püspöki Joglyceum könyvtárának katalógusa²⁷

Pécsi tanárok – pécsi tankönyvek

A Pécsi Püspöki Joglyceum tanárainak számát 1865 és 1896 között Kopcsányi 37-re²⁸ teszi. Az oktatókat négy csoportba sorolja: tanárok, segédtanárok, óraadók, és az istentiszteletet végző személyek. A tanári státuszokkal kapcsolatban két problémát említ meg; az egyik a szerinte magas fluktuáció – „a jövő-menő tanárok... nagy száma” –, a másik pedig az a tény, hogy a püspök magántanároknak nevezett ki segédtanárokat, holott erre a hatályos rendelet értelmében csak akkor lett volna

²⁷ PEK TGYO Kt. ltsz. n.

²⁸ KOPCSÁNYI 1897. 75.

joga, ha a kinevezett eleget tud tenni az egyetemi magántanári képezésnek. Kopcsányi felsorolásában szerepel az a két segédtanár, kiknek tevékenységével és tankönyvírói szerepével részletesebben foglalkozunk. Egyikük Tibold Özséb, a másik tanár pedig Rézbányai Nep. János.

*Tibold Özséb Zsebszótára*²⁹

Tibold Özséb Károly 1838. október 29-én Pápán született, ciszterci rendi áldozópap és tanár, aki az 1870-es években a pécsi katolikus főgimnáziumban a történelem és a földrajz tanára volt.³⁰ Az 1874/75. év I. félévében tanította a művelődéstörténet tárgyat a Pécsi Püspöki Joglyceumban, a II. félévben már nem, ennek okáról, részleteiről többet nem tudunk. Kopcsányi csak annyit jelez, hogy Tibold „lemondott”, mely után a tárgyat Maczki Valér gimnáziumi tanár vette át 1874–1877 között. Ezután két évig Csizmadia Vilmos tanította a bölcselet, az erkölcsstan és a művelődéstörténet tantárgyakat 1877 és 1878 között.

Tibold Özséb lemondása után a ciszterci uradalom egyik központjába, a mezőfalvi plébániára került, ahol plébánosként tevékenykedett 1885 és 1892 között.³¹ Még pécsi tanársága alatt állította össze és rendezte sajtó alá azt a helynévtárat, amelyet még ma is Csuday Jenő és Fényes Elek hasonló jellegű munkái mellett, mint a történeti kutatás számára fontos faktografikus adattárak, és a könyvtári tájékoztató munkában nélkülözhetetlen helységnévtárak egyik fontos dokumentumát tartjuk számon.

A Pécsen nyomtatott *Világtörténelmi helyek zsebszótára* munkát azon melegeben a *Századok* című történelmi szakfolyóirat recenzálta, hiszen az 1870. évi 9. füzetben a szerkesztő Thaly Kálmán meglepően hosszán – legalábbis a többi könyvismertetéshez képest részletesen – bemutatja a kötetet. Kiemeli hasznosságát, azt hogy a szerző a történelmi jelentőségű helyeket számba vette, és az adatokat ezekről a helyekről összegyűjtötte. A recenzens feladatát jól ellátva azonban kemény kritikával is illeti a munkát, és felsorolja azokat a helyeket, amelyeket hiányol a műben.

Tibold munkájához szokatlanul rövid, ám tényekben, gondolatokban gazdag előszót írt³². A bevezetőben csak a leglényegesebb információkat közölte: célja az volt, hogy az ifjúság tanulását megkönnyítse azáltal, hogy az eseményekhez könnyebben hozzá fűzhessék a helyszíneket. Az újabb kor kronológiai határát 1848/49-ig tolt ki, az események adatainak feltárásához egy osztrák szerzőnek, Friedrich Wilhelm Rüstow *Az 1848–49-diki magyar hadjárat története* című, magyarra

²⁹ TIBOLD 1870.

³⁰ SZINNYEI 1914. XIV. = (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>) [2014.10.10.]

³¹ 1892. április 3-án halt meg Hercegfalván.

³² Sem a Püspöki Joglyceum, sem a Klimó Könyvtár nem rendelkezik ezzel a kötettel, a *Zsebszótárat* a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjtemény őrzi, amely példányból azonban a címlapot valaki kivágta. Így pontos könyvészeti adatokat nem magából a dokumentumból, hanem egyéb katalógusok leírásaiból tudunk beazonosítani.

fordított munkáját³³ használta fel. Az összegyűjtött adatokat, azaz a magyar és az egyetemes történelem helyszíneit betűrendbe szedte. Az adatokhoz a Vaszary Kólos által írt (Horváth Mihály korábbi műve³⁴ alapján átdolgozott) tankönyvét vette alapul.³⁵ Egyébként a ciszterci rend pécsi katolikus gimnáziumában a Vaszary-féle történelem tankönyvből tanítottak, feltételezhető, hogy maga Tibold Özséb is használta ezt a tankönyvet, és ehhez készítette el a tanári-tanulói segédletet. A Vaszary-féle tankönyvön kívül megemlíti előszavában a következő munkákat is, amelyekre támaszkodott: Demeráczy János Pécsen, 1862-ben nyomtatott *A magyar királyság állaprajza*, Fényes Elek *Magyarország geográfiai szótára* 1851-ből, Hunfalvy Jánostól *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása*, végül Palugyay Imre *Magyarország történeti, földrajzi s állami legújabb leírása* című munkáit.³⁶ Tibold Özséb nem pusztán a helyszíneket írja le a pontos földrajzi paraméterekkel, hanem ahol lehet és szükséges, a helyszíneket „felöltöztette” az események rövid leírásával is. Tibold Özséb vidéki gimnáziumi paptanárként, a joglyceum magántanáraként a pécsi fiatal generációk történelmi és földrajzi személetét formálta, *Zsebszótárával* pedig a történelmi kutatásban máig használható segédletet készített.

Rézbányai János művelődéstörténeti tankönyve

Rézbányai Nep. János a pécsi egyházmegye áldozópapja, pécsi árvaházi igazgató, joglyceumi tanár 1831. január 16-án Pakson született. Az elemi iskolák elvégzése után először magántanuló volt a gimnáziumban, majd a következő két osztályt a piaristáknál, a többit a zirci ciszterciák vezetése alatt álló katolikus főgimnáziumban végezte Pécsen. Ugyanott, mint papnövendék teológiai tanulmányokat folytatott. Pappá szentelése után Tolna és Baranya megyei falvakban, illetve Pécsen különböző plébániákon káplánkodott. 1857 szeptemberében a pécsi megyés püspök a papnevelő intézet lelkiigazgatójának nevezte ki. 1864 tavaszán Vókányba, egy Baranya megyei kis faluba ment plébánosnak, ahol közel nyolc évig működött. Innen tért vissza ismét Pécsre, ahol a püspök az árvaház igazgatójának nevezte ki. Emellett 1878. augusztus 28-ától a pécsi püspöki jogakadémián mint magántanárt alkalmazták, 1907-ig tanította a művelődéstörténet tantárgyat. A joglyceumi hallgatók számára ő adta elő a bölcseleti erkölcsstan és a művelődési történelem tárgyakat, továbbá speciálkollégiumot hirdethetett a legújabb kor történelméről a francia forradalomtól kezdődően. Tagja volt a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Szakosztályának. Írói vénával megáldott paptanár volt, aki az 1850-es évek elején a papnevelő intézetben magyar irodalmi kört alakított, illetve több korabeli folyóiratnak, hírlapnak is állandó szerzője volt.³⁷

³³ RÜSTOW 1866. I-II. Az első kötetet Vértesi Arnold, a másodikat Áldor Imre fordította.

³⁴ HORVÁTH M. 1842–1846.

³⁵ VASZARY 1866.

³⁶ DEMERÁ CZ 1862.; FÉNYES 1851. I-IV.; HUNFALVY 1863–1865. I-III.; PALUGYAY 1852–1855.

³⁷ BRÜSZTLE 1874. I. 142.; 1880 IV. 873.; SZINNYEI 1906. XI. = (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>) [2014.10.10.]; HORVÁTH E. 2010. Rézbányai 1918. április 8-án hunyt el Pakson.

A következőkben azokat a munkáit mutatjuk be, amelyeket joglíceumi tanárként írt. E tankönyvek helytörténeti jelentőségét nemcsak az adja, hogy pécsi jurátus diákok tanultak és vizsgáztak belőle, hanem az is, hogy pécsi szerző munkáját pécsi nyomdában, Pécsen adták ki. Mindkét tankönyv a művelődéstörténet tantárgy elsajátítását segítette.³⁸

Mielőtt azonban részletezzük e két művelődéstörténeti tankönyvet, röviden ráterünk arra az oktatáspolitikai, tudománytörténeti helyzetre, amely a történelem tantárgy iskolai oktatásával, illetve a történettudományi témák kutatásával kapcsolatos, illetve utalunk azokra a történettudományi munkákra, tankönyvekre, amelyeket a püspöki líceum könyvtárának katalógusában találtunk.

A történelem tanítását Magyarországon először a *Ratio Educationis* (1777; 1806) szabályozta, és a kor szellemiségének megfelelően a történelemtanítást alapvetően a nevelés eszközének tekintették. Ezt a céltételezést mind a katolikus, mind a felekezeti iskolák még hosszú évszázadokig elfogadták. A tananyag értelmezése is a kor történelemfelfogását és tudományfilozófiáját tükrözte. Ennek szellemében születtek meg az első magyar nyelvű történelem tankönyvek, amelyek minden hazai képző intézményben elterjedtek. A legismertebb Losonczy István *Hármas kis tükör* című tankönyve volt.³⁹ Fél évszázaddal később, a reformkor idején új szemléletű tankönyvek íródtak, melyek a történelemtanítás fő célját abban látták, hogy a történelem tanulása által a magyar nemzet erkölcsi ereje, műveltsége emelkedjen, polgári léte erősödjön. E művelődéstörténeti irányzatú tankönyvek új generációját képviselték mind a protestáns, mind a katolikus szellemiségű tankönyvírók: Bocsor István⁴⁰, a pápai kollégium neves tanára, Spányik Glycér⁴¹, és Horváth Mihály⁴² katolikus szerzők. E három említett tankönyv mindegyike megtalálható a püspöki líceum könyvtárának katalógusában, így Rézbányai biztosan ismerte ezeket a munkákat,⁴³ e könyvek szellemiségét, újfajta történelemfelfogását magáévá tette, és beépítette a saját tankönyveibe is.

Az *Európa művelődéstörténete* tankönyv két részből áll, de egybefűzve így egy vaskos, több mint 500 oldalas könyvön kellett a diákoknak átrágniuk magukat. Ezen kívül egy külön kötet az ókori népek kultúrtörténetét taglalja közel 500 oldalon. Rézbányai minden bizonnyal tisztában volt azzal, hiszen nagy tapasztalata volt a nagygyimnazisták tanítása kapcsán, hogy ekkora ténytanyagot, ilyen nagy oldalszámban csak világosan felépített szerkezettel, tudatos módszertani megoldásokkal lehet elsajátítani. Feltételezhető, hogy volt tudomása arról, hogy ez a 16–18 év közötti korosztály egyrészt mennyire fogékony az új ismeretek iránt, másrészt hogyan lehet gondolkodásukat szigorú módszerességgel fejleszteni. E tankönyvek mintaszerűek a mai kor tanára számára is abból a szempontból, ahogy Rézbányai a

³⁸ RÉZBÁNYAI 1878. I/1., 1879. I/2., 1881. II.; RÉZBÁNYAI 1886.

³⁹ SZABOLCS-KATONA 2006. 18.; DÁRDAI 2007. 38–40.

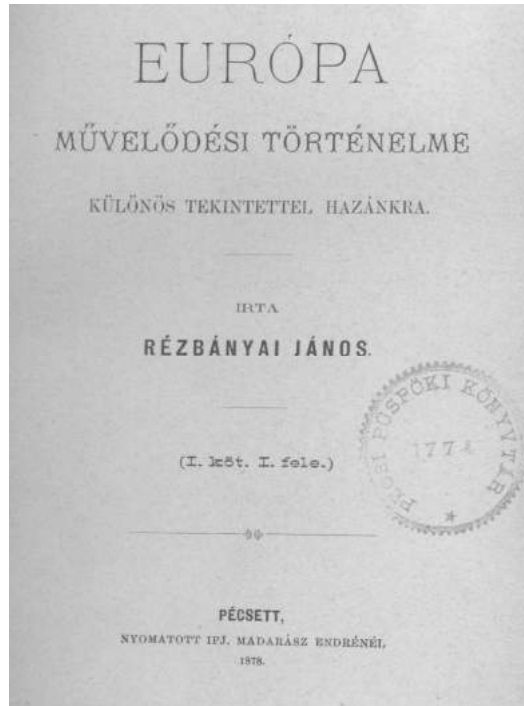
⁴⁰ BOCSOR 1861–1864.

⁴¹ SPÁNYIK 1825.

⁴² HORVÁTH M 1842–1846.

⁴³ További tankönyvek, amelyek szerepelnek a Püspöki Lyceum könyvtárának katalógusában, és amelyeket Rézbányai ismerhetett: BUMÜLLER 1854–1858. I–II/2.; SZALAY 1852–1862. I–VI.

tankönyv szerzőjeként beavatja olvasóit munkájának módszertani dilemmáiba. E gondolatait a korabeli könyvek, tankönyvek szokásához hasonlóan egy hosszú bevezetőben fejti ki.

3. kép – Rézbányai János: *Európa művelődési történelme különös tekintettel hazánkra.* (Pécs, 1878) első kötetének címlapja

Előszavát azzal indítja, hogy kettős oka volt annak, hogy tankönyvírásra adta a fejét. Az első okot abban látta, hogy szereti ezt a tárgyat, és ezért minden nehézség ellenére vállalkozott az írásra. A második ok pedig az, hogy „*még mindig hiányzik oly eredeti munka, mely az európai polgárisodás történelmét, hazánkat is belefoglalva, tárgyalná.*” Tisztában van azzal, hogy európai történelmet írni csak elegendő források birtokában lehet, aminek azonban komoly anyagi vonzata van. Mindenesre jelzi, hogy az általános történelmi munkákon kívül forrásként használta más tudományterületek, és tevékenységek (irodalom, művészetek, ipar) történeti leírását, ezekre hivatkozik is könyvében. Nemcsak az autentikus forrásoknak, hanem a művelődéstörténet-írásban alapvető szempontként szereplő kortörténeti háttér bemutatásának a jelentőségét hangsúlyozza. Meg is magyarázza ennek fontosságát: „*Ezt nemcsak a világosság és érthetőség kedvéért tettem, hanem azért is, hogy... elke-*

rülhessem némely újabb cultur-történések ama eljárását, melylyel az események helyébe saját egyéni nézeteiket illesztve... téves következtetésekre jutottak.”⁴⁴

A tananyag beosztását úgy oldotta meg, hogy az nemcsak könnyen feldolgozható, hanem változatos, érdekes is. Végezetül előszavában utal arra, hogy a tankönyvben vannak „polemikus színezetű helyek,” amelyek abból adódnak, hogy az ellentétes nézetek és vélemények kapcsán állást foglal, de mindezt igyekszik a „kellő higgadság és tárgyilagosság megtartásával” elérni. Rézbányai nem állítja, hogy munkája kifogástalan, tudja, hogy lehetnek tárgyi tévedések is a tankönyvben, az ezekre való utalást elvárja az olvasótól.

E bevezető szavak már önmagukban is felkeltik az érdeklődést, és biztosítanak egyfajta motivációt a tanulásban. A ma olvasója, ha belelapoz a könyvbe, értékeli Rézbányai János tankönyv szerzői munkáját: e tankönyvben megelevenedik a múlt kultúrtörténete, a nevek, események, helyszínek mögött ott húzódik az érthetően, tömören előadott korrajz, a tankönyvben szereplő állítások kapcsolódnak korábbi történések kutatásaihoz, Magyarország története pedig jól illeszkedik az egyetemes történeti elbeszélésbe.

Rézbányai munkásságát unokaöccse, Rézbányay József vitte tovább a Pécsi Püspöki Joglyceumban 1907 és 1922 között. Ő vette át nagybátyjától nemcsak a katedrát, hanem az általa írt művelődéstörténet tankönyveket is.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a Pécsi Püspöki Joglyceumban kitűnő tudós tanárok oktattak, akik mint tankönyvszerzők is elismertek voltak. A líceum diákjai kiválóan megszerkesztett, nagy szakértelemmel megírt tankönyvekből ismerhették meg Európa és Magyarország történelmét, azon belül is kultúrtörténetét. A történelem és művelődéstörténet tantárgyak, bár nem tartoztak a jogászképzés szakmai tárgyai közé, mégis fontos szerepet tölthettek be a képzésben, hiszen hozzájárultak ahhoz, hogy a joglíceumba járó diákok, történelmi, irodalmi ismeretekkel felvértezett művelt szakemberekké váljanak.

RÖVIDÍTÉSEK

MNL BaML
PEK TGYO Kt
PPJL

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára
PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztály, Kézirattár
Pécsi Püspöki Joglyceum

FORRÁSOK

BOCSOR 1861–1864

BOCSOR István: Magyarország történelme különös tekintettel a jogfejlésre. Főtanodai, s magányhasználatul. 1–4. füzet. Pápán, A reform. főiskola betűivel Magda L. által, 1861–1864.

⁴⁴ RÉZBÁNYAI 1878. IV.

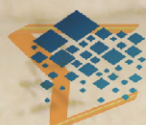
- BUMÜLLER 1854–1858 BUMÜLLER, Johannes: Világtörténet. Ford. DANIELIK József – FENICZY János. I-II/2. kötet. Pest, Szent István Társulat, 1854–1858.
- BRÜSZTLE 1874–1880 BRÜSZTLE József: Recensio universi cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis, distincte a tempore amotae cum exitu seculi 17-mi tyrannidis Turcicae, restitutaque in his partibus tranquillitatis, adjectis quibusdam aetatem hanc antecedentibus, commentariis historicis illustrata. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, 1874–1880.
- DEMÉRÁ CZ 1862 DEMÉRÁ CZ János: A Magyar Királyság állaprajza. Hiteles adatok nyomán. Pécsset, Bittermann Könyvnyomdájában, 1862.
- ENTWURF 1849 Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien, Gedruckt in der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849.
- FÉNYES 1851 FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. 1–4. kötet. Pesten, Nyomatott Kozma Vazulnál, 1851.
- HORVÁTH M 1842–1846. HORVÁTH Mihály: A magyarok története. 1–4. szakasz. Pápán, A Ref. Főiskola betűivel, 1842–1846.
- HUNFALVY 1863–1865. HUNFALVY János: A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. 1–3. kötet. Pest, Emich Gusztáv Magyar Akad. Nyomdásznál, 1863–1865.
- MÓRÓ 2001 A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa I. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa. Összeáll. MÓRÓ Mária Anna. Budapest, 2001. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 1.)
- PALUGYAY 1852–1855 PALUGYAY Imre, ifj: Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leírása. 1–4. kötet. Pest, Heckenast Gusztáv sajátja, 1852–1855.
- PPJL Évk 1898–1922 A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve 1898–1922-iki tanévről. Pécs, 1898–1922.
- PPJL KVT JKV Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtárának jegyzőkönyve. (Kézirat) [Pécs, 1865–1898] 150 p.
- RÉZBÁNYAI 1878–1881 RÉZBÁNYAI János: Európa művelődési történelme különös tekintettel hazánkra. Pécsset, Nyomatott ifj. Madarász Endrénél, 1878–1881. 1/1. kötet: 1878.; 1/2. kötet: 1879.; 2. kötet: 1881.
- RÉZBÁNYAI 1886 RÉZBÁNYAI János: Az ó-kori népek művelődési története. Budapest, Hunyadi Mátyás Intézet, 1886.
- RÜSTOW 1866 RÜSTOW, Wilhelm Friedrich: Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története. 1–2. kötet. Ford. VÉRTESI Arnold – ÁLDOR Imre. Pest, Emich Gusztáv tulajdona, 1866.
- SPÁNYIK 1825 SPÁNYIK, Glycér: Historia practica regni Hungariae. Pesthini, Typis Nobilis J. M. Trattner de Petróza, 1825.
- SZALAY 1852–1862 SZALAY László: Magyarország története. 1–6/3. kötet. Lipcse, Geibel Károly; Pest, Kiadják Laufer és Stolp, 1852–1862.

- TIBOLD 1870 TIBOLD Özséb: Világtörténelmi helyek zsebszótára, különös tekintettel hazánkra. Tanodai és magánhasználatra. Pécs, Nyomatott ifj. Madarász Endre nyomdájában, 1870.
- VASZARY 1866 A magyarok története rövid előadásban. Horváth Mihály ugyanazon című munkája nyomán. Al- és közép-tanodák használatára. Szerk. VASZARY Kolos. Pest, Heckenast, 1866.

IRODALOM

- DÁRDAI 2007 F. DÁRDAI Ágnes: Régi tankönyvek a hajdani Pécsi Püspöki Könyvtárban. In: „...használd ezt a könyvtárat ...a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban. Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában. Szerk. POHÁNKA Éva. Pécs, 2007. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 7.) 31–47.
- HORVÁTH E. 2010 HORVÁTH Eszter: Rézbányai János. In: *Pécs Lexikon* I. kötet. Pécs, 2010. 179.
- KOPCSÁNYI 1897 KOPCSÁNYI Károly: A pécsi jogakadémia multja s jelene. Pécs, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, 1897.
- LENGVÁRI 2009 LENGVÁRI István: Jogakadémiai tanárok mint egyetemi vezetők az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi évtizedében. In: PPJLE 2009. 193–203.
- MEZEY 2009 MEZEY Barna: A jogakadémiák a jogászképzés történetében. In: PPJLE 2009. 17–36.
- POHÁNKA 2009 POHÁNKA Éva: Egy jogi „szakkönyvtár” múltja. A Pécsi Püspöki Joglyceum Könyvtára. In: PPJLE 2009. 253–276.
- PPJLE 2009 A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923. Szerk. KAJTÁR István – POHÁNKA Éva. Pécs, 2009.
- RAJCSI 2009 RAJCSI Péter Pál: A Pécsi Püspöki Jogakadémia története. In: PPJLE 2009. 37–47.
- SZABOLCS–KATONA 2006 Történelem. Tantárgy-pedagógiai olvasókönyv. Dokumentumok a történelemtanítás történetének és módszertanának tanulmányozásához. Összeáll. SZABOLCS Ottó – KATONA András. Budapest, 2006.
- SZINNYEI 1891–1914 SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. kötet. Budapest, 1891–1914.
(<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>)
[2014.10.10.]
- UNGER 1979 UNGER Mátyás: A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben. 2. kiad. Budapest, 1979.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

